

A child with blonde hair, wearing a blue t-shirt, a light blue scarf, and a brown aviator cap with goggles, stands with arms outstretched in front of a large, light-colored clock face. The clock face has black numbers and hands. Overlaid on the image are two red line drawings: a horse on the left and a person on the right. In the top left corner, there is a white line drawing of a classical building with columns.

Basiskennis Geschiedenis

Hans Keissen,
Almut Sommer

5^e editie

Noordhoff

Basiskennis geschiedenis

Hans Keissen en Almut Sommer

Ontwerp omslag: Michiel Uilen
Omslagillustratie: M. Postma
Omslagbeeld: yaruta : iStockphoto
Ontwerp binnenwerk: Noortje Boer

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13,
9700 VB Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

*De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie.
Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie
of uitgever ontlelen.*

Wij maken bij Noordhoff sinds 2009 bewust keuzes om onze impact op het klimaat te verkleinen. We volgen de klimaatdoelen van het Klimaatakkoord van Parijs. Scan de QR-code voor meer informatie over ons duurzaamheidsbeleid.

Zo is dit product gemaakt van FSC®-gecertificeerd papier en ander gecontroleerd materiaal. Wij gebruiken plantaardige inkt en onze lijmen zijn op waterbasis en afbreekbaar. Hierdoor is dit product goed te recyclen na gebruik.

0 / 26

© 2026 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

All rights reserved. Text and data mining not permitted.

ISBN(ebook) 978-90-01-19654-7

ISBN 978-90-01-19653-0

NUR 133

Inhoud

Inleiding 6

1 Wat is geschiedenis? 9

1.1 Een beeld van een gebeurtenis in het verleden 10

1.2 Het gebeuren 10

1.3 De bronnen 11

1.4 De historicus 14

1.5 Het beeld 19

Samenvatting Wat is geschiedenis? 21

Begrippen 23

Test je kennis 25

2 Tijd van jagers en boeren (vóór de introductie van het schrift-3000 v. Chr.) 29

2.1 Jager-verzamelaars 30

2.2 De overgang van jagen en verzamelen naar landbouw 33

2.3 Religieuze uitingen: grottekeningen, beeldjes en grafgraven 37

2.4 De bronnen van dit tijdvak 37

Samenvatting Tijd van jagers en boeren 41

Begrippen 43

Test je kennis 45

3 Tijd van oude rijken (3000 v. Chr.-500 na Chr.) 49

3.1 De eerste beschavingen: het ontstaan van stadstaten 50

3.2 Het Romeinse Rijk 51

3.3 Religie bij Grieken, Romeinen en Germanen 59

3.4 De bronnen van dit tijdvak 61

Samenvatting Tijd van Grieken en Romeinen 63

Begrippen 66

Test je kennis 68

4	Tijd van standen en steden (500-1500)	71
4.1	Het ontstaan van een standenmaatschappij	72
4.2	De verspreiding van het christendom en de islam	75
4.3	De groei van steden	78
4.4	Steden en vorsten	82
4.5	De groei van handelsnetwerken	85
4.6	De bronnen van dit tijdvak	89
	Samenvatting Tijd van standen en steden	92
	Begrippen	96
	Test je kennis	101
5	Tijd van pakhuizen en plantages (1500-1800)	105
5.1	Grote veranderingen	106
5.2	Europees kolonialisme	110
5.3	Het ontstaan van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden	119
5.4	Het leven in de Republiek	127
5.5	Het einde van de Republiek	136
5.6	De bronnen van dit tijdvak	140
	Samenvatting Tijd van pakhuizen en plantages	144
	Begrippen	151
	Test je kennis	158
6	Tijd van burgers en stoommachines (1800-1900)	163
6.1	Nederland een deel van Frankrijk en een deel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden	164
6.2	Late industrialisatie van Nederland	169
6.3	Nieuwe idealen	174
6.4	Modern imperialisme	179
6.5	De bronnen van dit tijdvak	183
	Samenvatting Tijd van burgers en stoommachines	185
	Begrippen	189
	Test je kennis	193
7	Tijd van wereldoorlogen en mensenrechten (1900-heden)	197
7.1	De Eerste Wereldoorlog	198
7.2	Het Interbellum	203
7.3	Totalitaire regimes, het geloof in een 'Leider'	207
7.4	De Tweede Wereldoorlog	212
7.5	Van wederopbouw tot welvaart	224
7.6	Nederland een deel van de wereld	234
7.7	Een veranderend religieus en ideologisch landschap	243

7.8	De bronnen van dit tijdvak	246
	Samenvatting Tijd van wereldoorlogen en mensenrechten	249
	Begrippen	258
	Test je kennis	266
	Geraadpleegde en aanbevolen literatuur	269
	Illustratieverantwoording	273
	Register	275
	Over de auteurs	280

Inleiding

Basiskennis geschiedenis presenteert de leerstof van het schoolvak geschiedenis op een compacte en overzichtelijke manier aan de startende pabostudent. Het boek bereidt voor om te voldoen aan de eisen van het instapniveau pabo voor het vak geschiedenis en is bij deze vijfde editie volledig geactualiseerd.

Basiskennis geschiedenis biedt studenten alle leerstof op een overzichtelijke manier aan. Het boek leidt de lezer zelfstandig naar het benodigde kennisniveau. Uitgangspunt voor de leerstof in dit boek zijn de domeinbeschrijving Geschiedenis voor de Basisschool van het CITO, de SLO-publicaties 'Naar een instapniveau Geschiedenis' en 'Ontwikkelingen in de tijd', de 'Quickscan geschiedenis instapniveau pabo' van mbo-diensten gebruikt.

De SLO-publicatie 'Ontwikkelingen in de tijd' introduceerde een nieuwe periodisering van de leerstof: zes tijdvakken met bijbehorende historische ontwikkelingen. Dit is overgenomen in de nieuwe kerndoelen Mens & Maatschappij waarvan het vak geschiedenis deel uitmaakt. De leerstof in dit boek is geordend volgens deze nieuwe indeling. Daarnaast wordt er ook aandacht besteed aan het ontwikkelen van vakgebonden vaardigheden.

A Vakgebonden vaardigheden geschiedenis

Basiskennis geschiedenis begint met het hoofdstuk 'Wat is geschiedenis?'. Dit hoofdstuk laat zien hoe kennis over het verleden ontstaat, hoe een historisch beeld wordt gevormd en hoe het door de tijd heen kan veranderen. Verder komen de vakgebonden vaardigheden ook aan de orde bij de opdrachten waarmee elk hoofdstuk wordt afgesloten.

B Zes tijdvakken geschiedenis

In *Basiskennis geschiedenis* wordt de leerstof van de zes tijdvakken in chronologische volgorde kort en bondig uitgelegd. Ontwikkelingen tussen de verschillende tijdvakken kunnen met elkaar worden vergeleken, omdat de leerstof gerangschikt is volgens deze inhoudelijke invalshoeken:

- sociaal-economisch;
- politiek-sociaal;
- cultureel-religieus;
- bronnen van een tijdvak.

De vijftig vensters of onderwerpen uit de Canon van Nederland zijn cursief in de tekst opgenomen. Studenten die meer over deze vensters

willen lezen, kunnen terecht op de website van de Canon van Nederland (www.canonvannederland.nl).

Als student moet je kennis uit eenvoudige bronnen kunnen halen en weten welke bronnen in een bepaald tijdvak aanwezig zijn. Elk hoofdstuk sluit af met het onderdeel: de bronnen van het tijdvak. Daarna volgt een opsomming van musea met collecties over het tijdvak en een samenvatting. Aan de hand van opgaven kan de student controleren of deze de stof heeft begrepen en kan toepassen.

Het boek bevat veel illustraties in de vorm van tekeningen, foto's, schema's en kaarten. Deze geven informatie en een beeld van een periode of een historische ontwikkeling. Het is belangrijk om ook deze goed te bekijken.

De tijdbalken aan het begin van elk hoofdstuk bieden oriëntatie in de tijd. Je moet gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen in de tijd, in een eeuw of een tijdvak kunnen plaatsen. Het gaat niet direct om het kennen van jaartallen.

Website

Op de website www.studiemeester.noordhoff.nl is bij deze editie een uitgebreid aanbod van aanvullend materiaal te vinden:

Toetsmateriaal:

- toetsvragen per hoofdstuk, gericht op de vaardigheden beschrijven en toepassen;
- twee eindtoetsen, vergelijkbaar met de toelatingstoets;
- antwoorden op de *Test je kennis*-vragen en op de opdrachten uit het werkboek.

Aanvullend studiemateriaal:

- een Begrippentrainer met per hoofdstuk de belangrijkste historische begrippen.

Oefenmateriaal om de leerstof te herhalen:

- het spel 'Tien Aanwijzingen' om historische begrippen te oefenen;
- het spel 'Tijdslijn' om personen, gebeurtenissen en verschijnselen in de juiste volgorde te plaatsen;
- werkbladen 'Welk woord weg?'

Wij wensen de lezer veel plezier en succes bij het ontdekken van de geschiedenis!

Almut Sommer
Hans Keissen

December 2025

Wat is geschiedenis?

In dit boek wordt de geschiedenis van Nederland in grote lijnen behandeld. De lezer krijgt een overzicht van belangrijke historische ontwikkelingen vanaf de prehistorie tot het heden. Maar hoe komen we eigenlijk aan deze kennis over het verleden? Welke aandachtspunten zijn er als men probeert het verleden te reconstrueren? In dit hoofdstuk lees je meer over hoe een historisch beeld tot stand komt.

1

- 1.1 Een beeld van een gebeurtenis in het verleden 10
- 1.2 Het gebeuren 10
- 1.3 De bronnen 11
- 1.4 De historicus 14
- 1.5 Het beeld 19

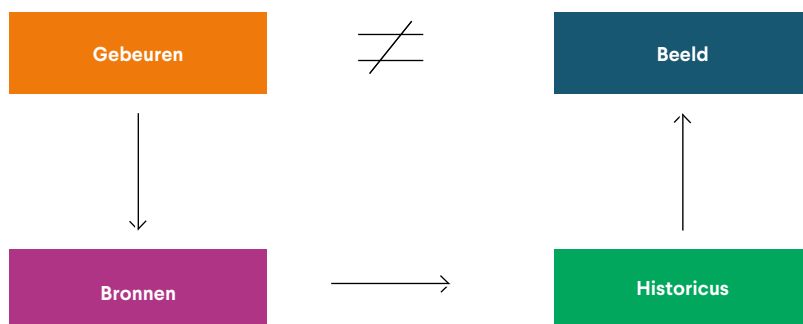
In het werkboek vind je **Oriëntatievragen** bij deze inleiding.

1.1 Een beeld van een gebeurtenis in het verleden

Geschiedenis gaat over gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen in het verleden, maar dat verleden is iets wat niet meer bestaat. 'Wat is geschiedenis?' is dan ook een moeilijke vraag. Om deze vraag te kunnen beantwoorden gaan we kijken hoe een beeld van het verleden ontstaat. De historicus Ger Harmsen heeft dit als volgt geschematiseerd:

Figuur 1.1
Schema
historische
beeldvorming
van Ger Harmsen

Historisch beeld

Dit schema laat duidelijk zien dat van een gebeurtenis in het verleden alleen bronnen of sporen zijn overgebleven. Een historicus maakt hiervan gebruik om een historisch beeld te vormen. Dat beeld is echter niet hetzelfde als de gebeurtenis in het verleden, want het verleden bestaat niet meer. Het historisch beeld is geen kopie van een gebeurtenis maar een reconstructie. Daarom is het streepje door het 'is gelijk'-teken (=) belangrijk.

In de volgende paragrafen gaan we verder in op de vier onderdelen van het schema.

In het werkboek vind je **Theorievragen** bij deze paragraaf.

1.2 Het gebeuren

Bij het vak geschiedenis kijkt men vooral naar het handelen van mensen in het verleden. Er hebben zich gebeurtenissen en historische ontwikkelingen voorgedaan. Als daarvan sporen (bronnen) zijn achtergebleven kunnen we aan de hand daarvan verhalen construeren. Als er géén bronnen zijn kunnen we bepaalde zaken niet te weten komen.

In dit hoofdstuk nemen we als voorbeeld van een gebeuren de gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen uit de Tweede Wereldoorlog, met name de Duitse bezetting van Nederland. Het is een periode uit een niet heel ver verleden en we mogen verwachten dat er bij

de lezer het een en ander over bekend is. In hoofdstuk 7 kun je er meer over te weten komen.

In het werkboek vind je **Theorievragen** bij deze paragraaf.

1.3 De bronnen

Historische
bronnen

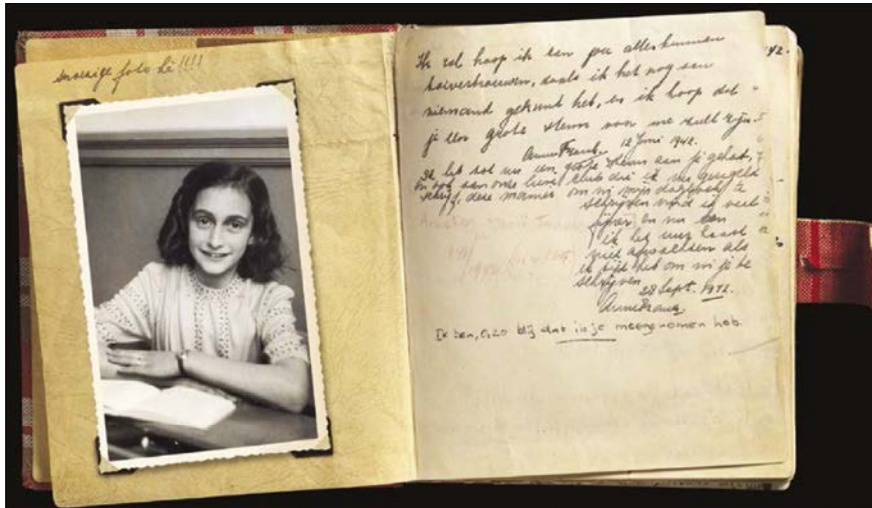
Er zijn veel verschillende soorten bronnen waarmee het verleden gereconstrueerd kan worden.

Hoe langer we teruggaan in de tijd, hoe minder bronnen er beschikbaar zijn. Soorten bronnen veranderen ook door de tijd heen. Foto's van personen of gebeurtenissen zijn er bijvoorbeeld pas sinds de negentiende eeuw. In elk hoofdstuk van dit boek vind je een paragraaf over de belangrijkste historische bronnen uit dat tijdvak.

De historische bronnen uit de Tweede Wereldoorlog zijn:

- Materiële resten, waarbij je kunt denken aan gebruiksvoorwerpen, wapens, beeldende kunst en gebouwen. Deze resten van het verleden worden vaak bewaard door musea, zoals het Verzetsmuseum of Herinneringscentrum Westerbork, of in depots. Musea zijn in dit verband van grote waarde voor historisch onderzoek.
- Schriftelijke bronnen, zoals documenten, notulen, brieven, dagboeken, rekeningen en kranten. Deze stukken worden meestal bewaard in archieven. De archieven van het NIOD (Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies) en het Nationaal Archief zijn voor historici de belangrijkste plaatsen om bronnen te vinden over de Tweede Wereldoorlog.
- Audiovisueel materiaal, zoals foto's, geluids- en filmopnamen. Deze worden onder andere bewaard bij het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid en het NIOD.
- Mondelinge overlevering of 'oral history': het verhaal van de mensen die het hebben meegemaakt. Na de oorlog zijn veel documentaires gemaakt met verhalen van mensen over de oorlog. De generatie die bewust de Tweede Wereldoorlog meemaakte is vrijwel verdwenen, maar tegenwoordig kunnen de verhalen van ooggetuigen goed bewaard worden in digitale vorm. De Shoah Foundation van filmregisseur Steven Spielberg, onder andere bekend van de film *Schindler's List*, is hiervan een goed voorbeeld. De Shoah Foundation heeft meer dan 50.000 slachtoffers van alle vormen van naziterreur geïnterviewd. Hun getuigenissen worden digitaal bewaard en toegankelijk gemaakt.

Figuur 1.2 Het dagboek van Anne Frank

Betrouwbaarheid van bronnen

Is de bron echt? Dat is de belangrijkste vraag die bij een bron gesteld kan worden. Er bestaan nu eenmaal ook vervalste bronnen. Een voorbeeld van een vervalste bron is het dagboek van Adolf Hitler dat rond 1980 opdook. Eén belangrijke historicus was onder de indruk van het dagboek en ging ervan uit dat het echt was. Anderen twijfelden echter over de echtheid, ook omdat nog nooit iemand had opgemerkt dat Hitler een dagboek bijhield. Bij nader onderzoek bleek dat zowel de inkt, het papier als de lijm in de boeken chemicaliën bevatten die pas na de oorlog gebruikt werden. Vervolgens stelden neonazi's dat ook het dagboek van Anne Frank een vervalsing was. Het NIOD onderzocht de zaak en stelde vast dat het dagboek echt was.

Dagboeken zijn over het algemeen betrouwbare bronnen. Ze geven de gedachten weer van de schrijver op dat moment. Dit speelt heel duidelijk in het dagboek van Anne Frank (zie figuur 1.2). Het kan echter ook zijn dat iemand een dagboek schrijft om het later te publiceren en daarbij zijn eigen rol bij gebeurtenissen groter maakt. In het dagboek van Anne Frank is hiervan geen sprake, maar Anne begon op een gegeven moment wel haar dagboeken te herschrijven, omdat ze met de gedachte speelde deze na de oorlog te publiceren. Tussen de eerste en laatste versie ontstonden daarvoor kleine verschillen.

Het geheugen van mensen is vaak niet betrouwbaar. Herinneringen kunnen in de loop der tijd vervagen of worden gekleurd door wat mensen later hebben gehoord of hebben gezien bijvoorbeeld op film.

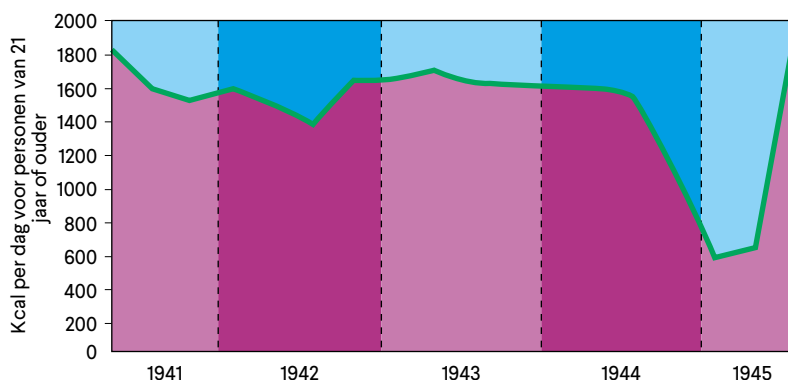
Mensen kunnen een gebeurtenis zelf heel anders beleefd hebben en kunnen zich soms niet herkennen in de reconstructie van de historicus. We geven een voorbeeld van een herinnering die niet overeenkomt met het historisch beeld.

Gerard Trienekens schreef in 1985 een proefschrift over de voedselvoorziening in de Tweede Wereldoorlog. Hij stelde dat men tijdens de oorlog voldoende te eten had, behalve aan het eind van de oorlog. Hij stelde verder dat de ervaringen die men tijdens de Hongerwinter had, soms op de gehele oorlogsperiode werden geprojecteerd. Hij kon dat ook onderbouwen met grafieken (zie figuur 1.3).

De volgende reactie maakt duidelijk hoe iemand die het meegemaakt had, hier tegenaan keek:

‘Waarom laat u de man die schreef dat we geen honger hebben geleden in de oorlog z’n woorden niet terugnemen. Hij weet er met zijn leeftijd niets van.’

Figuur 1.3
Calorische waarde van voedselrantsoenen 1941–1945

De grafiek laat zien dat alleen in de periode 1944–1945 honger werd geleden in het bezette gebied.

Standplaatsgebondenheid bij bronnen

Standplaatsgebondenheid

Schriftelijke bronnen worden gekleurd door standplaatsgebondenheid. Hierbij spelen twee zaken een rol:

- de tijd waarin ze werden geschreven (tijdgebonden);
- de plaats, zoals de positie en persoonlijke omstandigheden van de schrijver van de bron (plaatsgebonden).

Het is belangrijk dat een historicus zich realiseert in welke tijd de bron is geschreven. Na de oorlog was er veel bewondering voor mensen die zich hadden verzet tegen de bezetters, maar uit dagboekfragmenten blijkt dat veel mensen zich tijdens de oorlog zorgen maakten over verzetsdaden. De bezetters konden namelijk strafmaatregelen nemen.

Verder is het ook van belang te weten wie de bron heeft geschreven en waarom dat gebeurde. Er is bijvoorbeeld een groot verschil tussen een bericht in een krant uitgegeven onder de censuur van de Duitse bezetter en een bericht in een verzetskrant.

In het werkboek vind je **Theorievragen** bij deze paragraaf.

1.4 De historicus

Historicus

Een historicus probeert een beeld te geven van een niet meer bestaande werkelijkheid: het verleden. Het onderzoek begint met een vraagstelling en het onderzoeken van bronnen om een historisch beeld van het verleden te vormen. Een historicus is vooral bezig met:

Feit

- Het verzamelen van bronnen die voor het onderzoek nodig zijn.
- Het ordenen van de feiten die uit de bronnen kunnen worden gehaald. (Een feit is een uitspraak gebaseerd op bewijs, dit in tegenstelling tot een mening.)

Oorzaak en
gevolg

- Het verklaren van de gebeurtenissen door samenhang tussen de feiten aan te brengen, bijvoorbeeld oorzaak en gevolg. Deze samenhang is echter een reconstructie van het verleden om een beeld te kunnen vormen. Het is niet de complexe werkelijkheid. Bij de meeste gebeurtenissen in het verleden zijn dan ook meerdere oorzaken en gevolgen aan te wijzen.
- Het vormen van een samenhangend beeld van de gebeurtenis. Bij het vormen van beelden is structureren belangrijk. Een van de manieren om het verleden te structureren is periodiseren. Dit boek presenteert de geschiedenis onderverdeeld in zes tijdvakken, maar het verleden is niet opgedeeld in tijdvakken en ook niet in perioden als prehistorie, oudheid, middeleeuwen, nieuwe tijd en nieuwste tijd. Deze indeling is achteraf bedacht.

Verandering en
continuïteit

Het echte verleden is een doorlopend geheel, een continue ontwikkeling, waarbij sprake is van verandering en continuïteit. Soms lijkt het dat in het verleden grote veranderingen optraden, zoals bij de Duitse bezetting van Nederland. Wie de paragraaf over de Tweede Wereldoorlog leest, denkt dat in die tijd alles veranderde. In werkelijkheid ging het alledaagse leven gewoon door. Er was dus ook sprake van continuïteit. Mensen gingen naar hun werk of naar school. Er werden boodschappen gedaan. Bij mooi weer ging men een dagje naar het strand of maakte men een fietstocht. Het bezoek aan bioscopen nam enorm toe en er werd veel gekeken naar voetbalwedstrijden. De gevolgen van de oorlog werden echter vanaf 1943 meer voelbaar en voor de Joodse bevolking lag de situatie uiteraad geheel anders.

Andere normen en waarden

Onze normen en waarden verschillen soms met die uit het verleden. Zaken die wij tegenwoordig vreemd vinden of veroordelen, kunnen in het verleden vanzelfsprekend zijn geweest. Wij vinden dat we niet moeten denken vanuit vooroordelen en vinden discriminatie verwerpelijk. Dat was in het verleden vaak anders, maar dan kun je niet zeggen dat het verleden een verkeerd verleden is geweest. Tegelijkertijd kun je ook weer niet zeggen dat alles wat in het verleden gebeurde, niet verkeerd was.

Een voorbeeld van de rol van waarden.

In de tijd tussen ca. 1400 en ca. 1800 bestonden er in de steden gilden. De gilden waren verenigingen van ambachtslieden. Zij beschermden hun ambacht door nieuwkomers van buiten de stad uit te sluiten. Een bakker uit Haarlem kon dus niet zomaar aan de slag in Amsterdam. Wij zouden dit al een vorm van discriminatie vinden. Toen er zich ook Joden in de steden gingen vestigen, mochten zij ook geen lid van de gilden worden. Zij waren dus gedwongen om beroepen te kiezen die niet onder de gilden vielen. Dat betekent echter niet dat de gilden een soort voorlopers waren van de nazi's. De nazi's begonnen de Jodenvervolging met discriminerende maatregelen tegen Joden en deden dit tegen beter weten in. In nazi-Duitsland werd vanaf 1935 de wetgeving zodanig veranderd, dat discriminatie mogelijk werd gemaakt. De grondwet en de wetgeving vóór het naziregime respecteerden wel de rechten van alle Duitse burgers.

Standplaatsgebondenheid bij de historicus en bij iedereen

Iedereen kijkt op het verleden wordt net als de bronnen gekleurd door standplaatsgebondenheid: de tijd waarin iemand leeft en de plaats (onder andere de positie en persoonlijke omstandigheden) die men inneemt.

Tijdgebonden beelden

De afloop van een gebeurtenis uit het verleden is voor ons bekend. Wij kunnen ons dus moeilijk vanuit het heden in het verleden verplaatsen en in de mensen die het toen allemaal meemaakten. Het is nu eenmaal niet mogelijk om in een tijdmachine te stappen en terug te reizen in de tijd.

Een voorbeeld van een tijdgebonden beeld: konden ze het niet zien aankomen?

Wij kunnen ons afvragen hoe het mogelijk was dat tijdens de Tweede Wereldoorlog ruim 100.000 Joodse Nederlanders werden weggevoerd naar de vernietigingskampen. De meeste mensen die dit toen meemaakten, of ze nu Joods waren of niet, konden zich niet voorstellen dat

mensen massaal vermoord zouden worden. Wij kennen de afloop van de gebeurtenissen en kunnen ons eigenlijk niet goed voorstellen dat mensen in die tijd niet zagen waar het allemaal toe zou leiden.

De interesse voor wat er in het verleden is gebeurd, wordt bepaald door de tijd waarin iemand leeft. Elke tijd stelt zijn eigen vragen over wat er is gebeurd in het verleden.

We geven nog enkele voorbeelden van een tijdgebonden beeld: de belangstelling voor slachtoffers.

Anne Frank, haar dagboek en het Anne Frankhuis zijn voor ons dé iconen van de Tweede Wereldoorlog geworden. Anne, een Duits-joods meisje, is opgenomen in de Canon van Nederland en haar onderduikadres in Amsterdam, het Achterhuis, is wereldberoemd. In 1947 werd haar dagboek gepubliceerd. Het kostte haar vader, die als enige gezinslid de oorlog overleefde, moeite om een uitgever te vinden voor het boek. De grote belangstelling voor het dagboek ontstond pas na 1955 dankzij een film: 'Het Dagboek van Anne Frank'. Ondertussen waren er plannen om het 'Anne Frankhuis' te slopen, aangezien het gebouw in slechte staat verkeerde. Deze plannen veranderden door de groeiende belangstelling voor het dagboek, en in 1960 werd het Achterhuis als museum geopend. Dat jaar bezochten slechts negenduizend mensen het museum. Tegenwoordig krijgt het Anne Frankhuis jaarlijks meer dan een miljoen bezoekers (zie figuur 1.4).

Figuur 1.4 Jaarlijks bezoeken meer dan een miljoen- mensen het Anne Frankhuis

Na de Tweede Wereldoorlog was er weinig aandacht voor de slachtoffers van de oorlog, zoals de Joden die de Holocaust hadden overleefd. De aandacht was vooral gericht op de heldendaden van verzetsstrijders en op de wederopbouw van het land. De Jodenvervolgung kreeg pas vanaf de jaren zestig veel aandacht, onder andere door het dagboek van Anne Frank, maar ook door het verschijnen van een indrukwekkend boek van J. Presser: 'De Ondergang'. Verder nam de aandacht toe door enkele processen tegen oorlogsmisdadigers, vooral door het proces tegen Adolf Eichmann, de planner van de massamoord.

In de jaren zeventig werd een Amerikaanse televisieserie uitgezonden: 'Holocaust'. Het was een term waar nog nooit iemand van gehoord had en veel mensen vroegen zich af of het gepast was om van de Jodenvervolgung een gedramatiseerde televisieserie te maken. In de jaren tachtig verscheen de documentaire 'Shoah', waarin ooggetuigen vertelden hoe de Jodenvervolgung zich had voltrokken in Oost-Europa. Dat verhaal was nog gruwelijker dan dat van de vervolging in West-Europa.

In de loop der tijd is de Jodenvervolgung, Shoah of Holocaust voor ons het meest kenmerkende aspect van de Tweede Wereldoorlog geworden. Volgens sommige historici is de eenzijdige belangstelling voor de slachtoffers zover doorgeslagen, dat het beeld van het complexe geheel dat de Tweede Wereldoorlog in werkelijkheid was, dreigt te verdwijnen.

Plaatsgebonden beelden

De keuze van het onderwerp van een onderzoek is vaak al subjectief te noemen. Het ene onderwerp heeft wel de interesse van de onderzoeker en het andere niet. De belangstelling wordt voor een groot deel bepaald door de achtergrond van de historicus. Dit wordt meestal heel duidelijk als iemand een geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog gaat schrijven. Het blijkt dan vaak dat een Britse historicus vooral schrijft over de rol van Groot-Brittannië in de Tweede Wereldoorlog, een Nederlander over de rol van Nederland in de Tweede Wereldoorlog, enzovoort.

We geven een voorbeeld van een plaatsgebonden beeld: wie waren de bevrijders?

Als we denken aan 'de bevrijders', denken we vooral aan de soldaten in de Amerikaanse, Britse en Canadese legers. Het blijft heel bijzonder dat jonge mannen uit deze landen hun leven waagden en vaak ook opofferden om een hun totaal vreemd gebied te helpen bevrijden. Maar ... er is ook sprake van een eenzijdig westers perspectief. De zwaarste last van de strijd tegen nazi-Duitsland werd gedragen door het leger van de Sovjet-Unie, het 'Rode Leger'. Ongeveer 20

miljoen inwoners van de Sovjet-Unie kwamen in deze strijd om het leven. Zonder de inzet van de Sovjet-Unie zou nazi-Duitsland waarschijnlijk niet zijn verslagen. Dit feit wordt vaak vergeten. De Sovjet-Unie werd door de Koude Oorlog niet langer als een bondgenoot gezien, maar als een tegenstander.

Een voorbeeld van een plaatsgebonden beeld: een vergeten bombardement.

Op 14 mei 1940 werd Rotterdam, na de Duitse aanval op Nederland, door de Duitse luchtmacht gebombardeerd. Het gehele stadscentrum werd verwoest en er kwamen ongeveer 800 mensen om het leven. In 1953 werd een monument geplaatst om het bombardement te herdenken: 'De verwoeste stad' (zie figuur 1.5). Deze gebeurtenis is bij de meeste Nederlanders op de een of andere manier wel bekend.

Figuur 1.5 Monument 'De verwoeste stad' in Rotterdam (1953)

Op 22 februari 1944 werd Nijmegen door de Amerikaanse luchtmacht, per ongeluk, gebombardeerd. Het gehele stadscentrum werd verwoest en er kwamen ongeveer 800 mensen om het leven. In 2000 werd een monument geplaatst op de plek van een verwoeste school: 'De Schommel' (zie figuur 1.6). Deze gebeurtenis is bij de meeste Nederlanders totaal onbekend. Bovendien is het vreemd dat het 56 jaar duurde voor er een monument werd geplaatst om dit verschrikkelijke bombardement te herdenken. De enige verklaring lijkt te zijn dat het voor de meeste Nederlanders moeilijk was om een bombardement te herdenken dat was uitgevoerd door de bevrijders. In september 1944 werden de Amerikanen ook in Nijmegen als bevrijders verwelkomd.

De historicus F.R. Ankersmit heeft zich uitvoerig met dit probleem van subjectieve beeldvorming beziggehouden. Het meest objectieve beeld is volgens hem: 'Het beeld dat ontstaat door een onderwerp of gebeurtenis vanaf verschillende kanten te bekijken. Het historisch beeld dat ontstaat vanuit de ruimste blik is het meest objectieve beeld.'

Figuur 1.6
Monument 'De Schommel' in Nijmegen (2002)

In het werkboek vind je **Theorievragen** bij deze paragraaf.

1.5 Het beeld

We hebben het al eerder vastgesteld: het historisch beeld van een gebeurtenis is niet hetzelfde als de gebeurtenis in het verleden. Het verleden bestaat niet meer. Het historisch beeld is geen kopie van een gebeurtenis, maar een reconstructie. Verder hebben we vastgesteld dat er eigenlijk geen objectief beeld van het verleden mogelijk is, omdat standplaatsgebondenheid (tijd- en plaatsgebonden) een rol speelt.

Maar een objectief beeld van het heden bestaat ook niet. In sommige stadswijken voelen mensen zich steeds onveiliger, terwijl uit de politiegegevens blijkt dat het aantal aangiften juist afneemt. Pas achteraf worden de grote lijnen van ontwikkelingen duidelijk.

Reconstructie

Soms worden er nieuwe bronnen ontdekt of wordt er opnieuw vanuit een ander perspectief naar bestaande bronnen gekeken. Dan wordt het historische beeld herzien. Daarom worden er ook steeds opnieuw boeken geschreven en documentaires of films gemaakt over historische onderwerpen. De geschiedenis is nooit af.

In het werkboek vind je **Theorievragen** bij deze paragraaf.

Kijkbronnen bij de volgende begrippen uit dit tijdvak

Anne Frank

Samenvatting Wat is geschiedenis?

1.1 Een beeld van een gebeurtenis in het verleden

Geschiedenis gaat over iets dat niet meer bestaat: het verleden. Daarom is het belangrijk te weten hoe een beeld van het verleden ontstaat.

1.2 Het gebeuren

Er gebeurt iets in het verleden. Wij kunnen dit alleen reconstrueren aan de hand van bewaard gebleven bronnen.

1.3 De bronnen

Bronnen zijn:

- materiële resten (musea);
- schriftelijke bronnen (archieven);
- audiovisueel materiaal (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid);
- overlevering (oral history).

Bij bronnen moet worden gekeken naar de betrouwbaarheid ervan. Verder speelt de standplaatsgebondenheid een grote rol. Schriftelijke bronnen geven een gekleurd beeld door de tijd waarin ze zijn geschreven (tijdgebonden) en door de positie en persoonlijke omstandigheden (plaatsgebonden) van de schrijver van de bron.

1.4 De historicus

Een historicus doet onderzoek vanuit een vraagstelling, waarbij het vooral gaat om:

- het verzamelen van bronnen;
- het ordenen van feiten;
- het verklaren van gebeurtenissen door samenhang tussen de feiten aan te brengen (bijvoorbeeld oorzaak en gevolg);
- het vormen van een samenhangend beeld van de gebeurtenis.

Belangrijk hierbij is:

- Een feit is gebaseerd op bewijs.
- Feiten moeten controleerbaar zijn door bronvermelding.
- Het meest objectieve beeld ontstaat door een gebeurtenis vanuit verschillende perspectieven te bekijken.

1.5 Het beeld

Het historisch beeld van een gebeurtenis is een reconstructie, waarbij de standplaatsgebondenheid (tijd- en plaatsgebonden) van de historicus een rol speelt. Niet alleen het beeld van het verleden is subjectief en divers, maar ook het beeld van het heden. Het meest objectieve beeld van het verleden ontstaat door vanuit verschillende perspectieven naar een gebeurtenis te kijken. Het historisch beeld kan weer veranderen als er vanuit nieuwe bronnen of perspectieven naar een gebeurtenis wordt gekeken.

Begrippen

Eeuw	Een periode van 100 jaar. Het tellen van de eeuwen levert soms problemen op. De christelijke jaartelling begint bij de geboorte van Jezus Christus. De eerste eeuw eindigde met het jaar 100. Wij leven nu in de eenentwintigste eeuw, die eindigt met het jaar 2100. Dus: het jaar 476 valt in de vijfde eeuw en het jaar 1672 valt in de zeventiende eeuw en het jaar 1848 valt in de negentiende eeuw.
Feit	Een feit is een bewering die kan worden bewezen.
Historische bronnen	Het gaat vooral om: • Materiële resten, zoals voorwerpen, wapens, beeldende kunst. Deze resten worden vaak bewaard door musea. • Schriftelijke bronnen, zoals documenten, notulen, brieven, dagboeken, rekeningen en kranten. Deze worden meestal bewaard in archieven. • Uit recente perioden is er audiovisueel materiaal, zoals foto's, geluids- en filmopnamen en vastgelegde mondelinge overlevering.
Jaartelling	Er bestaan verschillende jaartellingen. Ze zijn meestal gekoppeld aan een religie. Er bestaat bijvoorbeeld een joodse, christelijke en islamitische jaartelling. In dit boek wordt de christelijke jaartelling gehanteerd.
Oorzaak en gevolg	De samenhang tussen oorzaak en gevolg is een reconstructie van het verleden om een beeld te kunnen vormen. Het is niet de complexe werkelijkheid van het verleden. De meeste gebeurtenissen hebben dan ook meerdere oorzaken en gevolgen.
Periodisering	Dit boek is verdeeld in zes tijdvakken, maar het verleden is niet opgedeeld in tijdvakken en ook niet in perioden als prehistorie, oudheid, middeleeuwen, nieuwe tijd en nieuwste tijd. Periodisering is een manier om grip op het verleden te krijgen. Het echte verleden is een doorlopend geheel.

Standplaatsgebondenheid

Schriftelijke bronnen worden gekleurd door standplaatsgebondenheid. Hierbij spelen twee zaken een rol: de tijd waarin ze werden geschreven (tijdgebonden) en de positie en persoonlijke omstandigheden van de schrijver van de bron (plaatsgebonden).

Verandering en continuïteit

In de loop der tijd verandert er veel, maar het is niet zo dat vroeger alles anders was. Er zijn altijd zaken die hetzelfde blijven. In dat geval wordt gesproken over continuïteit.

Voor en na Christus

Het begin van de christelijke jaartelling is de geboorte van Jezus Christus. Dit zou plaats hebben gehad tijdens de regeerperiode van keizer Augustus. De gebeurtenissen na deze geboorte worden 'na Christus' genoemd. Alle gebeurtenissen ervoor worden 'voor Christus' genoemd. De Romeinen kwamen in 50 v. Chr. in ons gebied en vertrokken 400 na Chr. Ze waren hier dus 450 jaar.

Test je kennis

- 1.1** Leg uit hoe een beeld van het verleden ontstaat.
- 1.2** Waarom is het beeld van het verleden niet hetzelfde als het verleden?
- 1.3** Welke bronnen zijn er, over het algemeen gesproken, van het verleden?
- 1.4** Op welke manier proberen historici structuur in het verleden te brengen?
- 1.5** Op welke manier proberen historici samenhang in het verleden te brengen?
- 1.6** Leg uit wat met verandering en continuïteit wordt bedoeld.
- 1.7** Leg uit hoe standplaatsgebondenheid (tijd- en plaatsgebonden) het beeld van het verleden kan beïnvloeden.
- 1.8** Vanaf welke tijd zijn er geschreven bronnen in West-Europa (zie paragraaf 1.4)?
- 1.9** Vanaf welke tijd zijn er audiovisuele bronnen, zoals foto, geluid en film (zie paragraaf 6.5 en 7.8)?
- 1.10** Lees subparagraaf 4.5.2. Welke rol speelt standplaatsgebondenheid (plaatsgebonden) bij het beeld dat wij van de Noormannen hebben gekregen?
- 1.11** Lees subparagraaf 5.3.3. Nederlanders zien Willem van Oranje als de 'Vader des Vaderlands'. Zou men in Spanje dat beeld ook van hem hebben?
- 1.12** Lees subparagraaf 5.2.4. De Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) probeerde zo goedkoop mogelijk, desnoods met geweld, specerijen te kopen. Hoe zou men daar in Indonesië tegenaan kijken?
- 1.13** Lees subparagraaf 5.2.6. Slavenhandel werd in de zeventiende en achttiende eeuw gezien als een geaccepteerde manier om geld te verdienen. Hoe kijken wij hier tegenaan?
- 1.14** Lees paragraaf 6.4 Een belangrijk motief van het imperialisme was het brengen van beschaving in Azië en Afrika. Zouden de bewoners van deze werelddelen dat ook zo zien? Hoe denken wij daar nu over?

- 1.15** Lees subparagraaf 7.4.3. Leg uit hoe het beeld van goed of fout in de Tweede Wereldoorlog in de loop der tijd is veranderd.

In het werkboek vind je bij dit hoofdstuk **Opdrachten bij het tijdvak**. Ook vind je daar een aantal **Herhalingsopdrachten**.

Doe de toets op de website. Daar vind je ook de antwoorden op de *Test je kennis*-vragen.